

УДК:
327(091)
Примљено:
10. новембра 2008.
Прихваћено:
15. децембра 2008.
Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XX) VII, vol=18
Бр. 4 / 2008.
стр. 1465-1484.

Драган Р. Симић
Факултет политичких наука, Београд

ЈОШ ЈЕ ДАН ПУТ О „ЧЕТИРИ ВЕЛИКЕ ДЕБАТЕ“ (Цртице из историје науке о међународним односима)

САЖЕТАК

Иако већина истраживача сматра да постоји висок степен сагласности кад је реч о историји дисциплине и њеним развојним фазама, парадоксално управо у тој чињеници лежи проблем. Све је видљивији, наиме, јаз између онога што је вишедеценијским понављањем постало готово мит с једне, и стварне историје са свим њеним отвореним питањима и противречностима, с друге стране. Упркос веровању како су ствари поводом настанка и развоја „области међународних односа“ општепознате, број оних који изнова пишу историју дисциплине непрестано расте; подједнако са нивоа укупних међународних односа и из углава појединих држава. Није у сваком од ових случајева само трагање за истином покретач истраживачких напора: неретко се у таквим покушајима лако распознаје и интерес да одређеним тумачењима процеса и ставова истакнутих теоретичара и практичара међународне политике буду потврђена или оповргнута становишта у актуелним расправама. Важно је овде рећи и то да је пречесто и некритичко довођење у везу ставова корифеја политичке теорије и филозофије често ишло на штету доприноса који су пружали управо теоретичари самих међународних односа. Тешко је, разуме се, порицати било какву везу и утемељеност савремене теорије међународних односа у ставовима једног Тукидида, Платона, Аристотела или нововековних величина у области политичке теорије као што су Хобс, Макијавели, Боден,... ипак, без узимања

у обзир околности у којима су деловали бројни историчари, филозофи или теолози, несумњива вредност њихових мисаоних домета неће данас имати велику сазнајну тежину. Да и не говоримо о олаком посезању у далеку историју, чак и искривљавању појединих ставова како би што боље послужили сврси текућих надгорњавања.

Кључне речи: међународни, односи, поредак, историја, теорија, наука, дебата, митологизација, контекстуализам, презентизам, систем, реализам, идеализам, конструктивизам, бихејвиоризам,...

У односу на миленијумски старе односе између цивилизација, империја, царстава, народа и држава, наука о међународним односима је по времену настанка као засебне академске дисциплине и даље млада друштвена наука. Питања рата и мира, сарадње и сукоба, правног уређивања односа између субјеката међународног система, изучавана су, наиме, само спорадично, несистематски, нецеловито, из угла филозофије и појединих других наука: историје, дипломатске историје, међународног права, економије, ратоводства, војних наука, географије, геополитике, стратегије, антропологије, демографије, психологије, теологије,... Термин „међународни” (International) први пут је употребљен 1789. године у делу Џереми Бентама „Introduction to the Principles of Morals and Legislation”.¹⁾ Највећи број истраживача међународних односа, почев од првих корака у институционализацији дисциплине двадесетих година прошлога столећа па све до данас, на почетку трећег миленијума, слаже се у оцени да су сазнања и искуства прошлости незаобилазни у изградњи ставова, законитости и закона у савременој науци о међународним односима. Броделовским језиком казано, „без урањања у хладне и зелене дубине историје, не може се ваљано разумети садашњост, а још мање предвиђати будућност”. Другим речима то исто: данашње партије биле су игране, добијане или губљене у временима прошлим... Међуигра („Interplay”) историје и теорије,²⁾ субјективног и објективног, као и историје и социологије³⁾ нема само практично-политичку употребну вредност, него даје и драгоцену почетну грађу за синтетичко промишљање

1) Jeremy Bentham, *Principles of Morals and Legislation*, Basil, Blackwell, London, 1789, 1960. Navedeno prema: Isto, p. 19.

2) Џозеф С. Нај, Јр., *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006, превод: Драган Р. Симић

3) Рејмон Арон, *Мир и рат међу државама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сренски Карловци, Нови Сад, 2001

међународних односа. Ипак, упркос богатој и разноврсној заоставштини искустава, идеја и замисли о односима држава и народа, сама наука о међународним односима је чедо XX века: многобројни и разноврсни ставови и размишљања који дотичу њено истраживачко поље не пружају довољно основа да се говори о систематском проучавању ове области у прошлости. Премда су њихови духовни домети надживели векове и миленијуме, Сун Цу, Платон, Тукидид, Аристотел, Полибије, Каутиља, Цезар, Тацит, Августин, Константин VII Порфирогенит, Тома Аквински, Томас Хобс, Жан Боден, Николо Макијавели, Хуго Гроцијус, Франциско де Виторија, Монтескје, Русо, Кант, Хамилтон, Џеј, Медисон, Хегел и други мислиоци све до краја XIX stoleћа, не могу се сматрати и теоретичарима или истраживачима међународних односа.

Отуда је основаније назвати целокупно временско раздобље пре оснивања првих катедри и института за изучавање међународних односа *предисторијом дисциплине*. Та предисторија у трајању од најмање два миленијума, у делима истакнутих стваралаца представља темељ без кога би поједини изузетни домети науке о међународним односима тешко били могући. Свеједно да ли савремени аутори признају везе између њихових данашњих ставова и замисли и ове колосалне духовне заоставштине. Као и код неких других друштвених наука и за науку о међународним односима су, примера ради, суштински важни увиди у поједина тзв. „крuciјална раздобља“⁴⁾ у токовима историје када су се догађаји згушњавали попут енергије неба на шилку громовода, као и када су у свега неколико месеци или година одређивана главна кретања у наредним деценијама, понекад и вековима унапред... Није, стога, чудно што се у већини савремених уџбеника међународних односа и светске политике у тзв. добу зараћених држава у Кини (480 – 221 г.п.н.е.), Пелопонеском рату између Атине и Спарте (432 – 404 г.п.н.е.), Макијавелијевој шестнаестовековној ренесансној Италији, Тридесетогодишњем рату и Вестфалском миру из наредног седамнаестог stoleћа или Бечком конгресу из 1815. године, траже и налазе примери сталности и промена у токовима историје међународних односа. Јер, нема заправо ничег суштински новог што већ није било... и скоро да је био у праву Марко Аурелије, римски цар и филозоф стоик, устврдивши да онај ко је видео само један дан, видео је сву историју света...

4) Хенри Кисинџер, *Обновљени свијет – Метерних, Кастлерау и проблеми мира 1812 – 1822*, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб, 1976.

Узроци настанка науке о међународним односима могу се грубо поделити на друштвене и научне (проф. Андреја Милетић). Тешко је и нецелисходно процењивати претежност утицаја једне или друге групе узрока. Расправа о томе колико су пресудно поједини велики међународни догађаји или практично-политичке потребе неких од великих сила допринели настанку и развоју науке о међународним односима у одређеном смеру, води се и данас. Присталице тзв. контекстуалистичког приступа, као што је познато, углавном сматрају да је ова научна дисциплина настала као одговор на „захтеве” стварне стварности, те да истраживања међународних односа имају смисла само ако су окренута практичним потребама (policy oriented). Најчешће навођени друштвени узроци настанка науке о међународним односима, уз нагло повећање међузависности и разноврсних додира држава, народа и појединаца током XIX века услед техничко-технолошке револуције, били су све разорнији и смртоноснији ратни и унутрашњи сукоби који су врхунили у катаклизмичном Великом рату (1914-1918). Амерички, али и аутори из других земаља, као важан узрок и повод рађања научне дисциплине међународних односа виде у потреби САД да у новонасталим знатно сложенијим и променљивијим околностима, на прелому два столећа, осмисли свој спољнополитички наступ у предстојећем веку. Нацији која је у већини тадашњих кључних параметара моћи држава сустигла и престигла посусталог хегемона у светским пословима, Велику Британију, била су неодложно потребна продубљена истраживања међународне збиље, *објашњења* узрока и *предвиђања* кретања, трендова и процеса, а не само описи онога што је било или онога што се сада догађа. Управо је такво једно истраживање узрока британске вишевековне превласти које је извео адмирал Алфред Махан, утицало на председника Теодора Рузвелта да започне изградњу ратне и трговачке морнарице (sea power), што је недуго затим омогућило да САД одлуче исход Првог светског рата и на тај начин тријумфално уплове у немирне воде XX столећа као „америчког века”.⁵⁾

Свест о опасностима којима ратни сукоби прете међународном миру и опстанку укупног људског друштва, довела је још почетком XIX века, 1815. године, до стварања Њујоршког мировног друштва, да би се већ 1816, односно 1821. слична друштва основала у Лондону и Паризу. Тако је у том духу, 1843. године у Лондону одржан

5) Кованицу „амерички век” употребио је 1941. године познати амерички новинар и издавач Хенри Лус у тексту који је објавио магазин *Лайф*.

и први Међународни конгрес за мир. Заговорници мирне сарадње држава и народа нису имали много поверења у систем равнотеже снага који је обележио историју међународних односа у „веку романтизма“; то што током тих стотину година није дошло до избијања светског рата, није могло да успокоји све оне који су у њему били сведоци стотина крвавих међудржавних и регионалних сукоба, страних интервенција у унутрашње ствари независних и суверених држава, побуна, грађанских ратова,... почев од две Хашке конференције на преласку из века у век, Карнегијеве задужбине за међународни мир (Carnegie Endowment for International Peace) из 1910. године, десетине установа, фондација и задужбина је основано с циљем предупређивања насилних сукоба, правног уређивања односа држава у миру и рату, као и с намером подизања свести о потреби и значају сарадње у међународним односима. Никада до тада, као у годинама непосредно пред Први светски рат, нису односи друштвености, па чак и заједништва, прожели односе у међународном систему држава. Чинило се некима да је дотадашња институционализација међународног организовања уз „научно“ доказану неисплативост рата⁶⁾, учинила „најоштрији друштвени сукоб“⁷⁾ (проф. Андреја Милетић) превазиђеним.

Можда најважнији друштвени разлог да се на један нов начин, организовано и систематски, приступи изучавању узрока рата и услова за мир, лежи у страху који је изазвао Велики рат са свим његовим последицама. Не треба заборавити да су на рушевинама ондашње Европе, у историју отишла и три царства, Руско, Отоманско и Хабсбуршко... још се тај шок није стишао, а на Истоку је извршен „большевички јуриш на небо“, створена је прва тзв. пролетерска држава уз најаву „нових“ међународних односа, спољне политике и дипломатије. Свет је нагло постао одвише сложен, а догађаји и процеси скоро неухватљиви за предвиђање: подједнако гледано са нивоа целине или укупних међународних односа којима су се до тада бавиле успут и делимично филозофија и друге научне дисциплине; с друге стране, из угла појединих држава се јавила практично-политичка потреба сналажења у ковитлацима „догађајне прашине“ нових односа. Незаобилазна чињенична грађа коју су

6) Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*, Heinemann, London, 1910, или одредницу која се односи на допринос Нормана Енцела науци о међународним односима у: Martin Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London, 2005, pp. 53- 57.

7) Видети: Андреја Милетић, „Рат“, у: Милан Матић, Милан Подунавац, (Прир.), *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 953-964.

обезбеђивале остале дисциплине попут међународног права, историје дипломатије, спољне политике или ратоводства показале су се као недовољне да се употпуни мозаик настајућих измењених међународних односа.

На основу свега реченог, основано се може закључити да је Први светски рат највише утицао на оснивање међународних односа као самосталне академске дисциплине. Наука о међународним односима започиње свој живот у зачуђености како је тако нешто као што је био Велики рат, уопште могло да се догоди, сматра Крис Браун⁸⁾

У институционалном развоју, први корак учињен је оснивањем Одељења међународне политике при Универзитету Абериствит, у Велсу, 1919. године. Катедра је носила име 28. америчког председника Вудро Вилсона, а први професор предмета под називом International World Politics био је Алфред Зимерн (sir Alfred Zimmern)⁹⁾. Већ у начину настанка овог најстаријег Одељења међународне политике види се заједничко учешће, синергија, политичког интереса и потребе стварања нове науке, *политичара, истраживача и финансијских моћника...* Треба рећи да је овај институционални заметак, такође, својом потпором омогућио Дејвид Дејвис, члан британског парламента и локални филантроп.¹⁰⁾ Убрзо затим, 1920. године, у Лондону је основан и Краљевски институт за међународне послове (The Royal Institute of International Affairs), познатији као Чатам Хаус (Chatam House)¹¹⁾; утицајни Савет за спољне односе (Council on Foreign Relations) установљен је у Њујорку годину дана касније.¹²⁾ Међународни односи се у Сједи-

8) Chris Brown, Kirsten Ainley, *Understanding International Relations*, p. 9.

9) Видети шире о њему у: Martin Griffiths, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, Routledge, London, 2005, pp. 100- 105.

10) Видети шире о историјату настанка ове дисциплине податке доступне на сајту Универзитета Абериствит. Full History of The Department of International Politics Internet 06/08/04 <http://www.aber.ac.uk/interpol/history-1.html>

11) Чатам Хаус је други назив за овај институт. Име је добило према називу здања у којем се Институт налази од 1923. године. Наиме, у тој кући некада су живела три британска премијера, укључујући Вилијама Пита старијег који је носио титулу Грофа од Чатама (друга два су били Едвард Стенли и Вилијем Гледстон). Од 2004. године овај Институт носи име Чатам Хаус, премда се у пословима који су везани за правни субјективитет и финансије још увек зове Краљевски Институт за међународне послове (The Royal Institute of International Affairs). Институт издаје бројне публикације, између осталог и часописе као што су: *The World Today* и *International Affairs*. Видети: [www. http://www.chathamhouse.org.uk/about/](http://www.chathamhouse.org.uk/about/)

12) Сам Савет за спољне односе издаје од 1922. године вероватно најпознатији часопис на свету из области међународних односа, Спољни послови (Foreign Affairs). Видети шире о историји ове установе: <http://www.cfr.org/about/history/>

њеним америчким државама, као академска дисциплина развијају све до наших дана углавном као део, подпоље, политичке науке; на другој страни Атлантског океана, пре свега у Британији, почев од поменутог велшког универзитета, припадници тзв. Енглеске школе изучавају међународне односе као самосталну, посебну науку. Током двадесетих и тридесетих година XX века основани су институти и катедре који су за предмет изучавања имали стварност међународних односа.¹³⁾

Иако већина истраживача сматра да постоји висок степен сагласности кад је реч о историји дисциплине и њеним развојним фазама, парадоксално управо у тој чињеници лежи проблем. Све је видљивији, наиме, јаз између онога што је вишедеценијским понављањем постало готово мит с једне, и стварне историје са свим њеним отвореним питањима, с друге стране. Упркос веровању како су ствари поводом настанка и развоја „области међународних односа” општепознате, број оних који изнова пишу историју дисциплине непрестано расте; подједнако са нивоа укупних међународних односа и из углова појединих држава. Није у сваком од ових случајева само трагање за истином покретач истраживачких напора: неретко се у таквим покушајима лако распознаје и интерес да одређеним тумачењима процеса и ставова истакнутих теоретичара и практичара међународне политике буду потврђена или оповргнута становишта у актуелним расправама. Важно је овде рећи и то да је пречесто и некритичко довођење у везу ставова корифеја политичке теорије и филозофије често ишло на штету доприноса који су пружали управо теоретичари самих међународних односа. Тешко је, разуме се, порицати било какву везу и утемељеност савремене теорије међународних односа у ставовима једног Тукидида, Платона, Аристотела или нововековних величина у области политичке теорије као што су Хобс, Макијавели, Боден,... ипак, без узимања у обзир околности у којима су деловали бројни историчари, филозофи или теолози, несумњива вредност њихових мисаоних домета неће данас имати велику сазнајну тежину. Да и не говоримо о олаквом посезању у далеку историју, чак и искривљавању појединих

13) Тако је 1927. године у Женеви, тада седишту Лиге народа, основана прва Универзитетска институција која је у потпуности била посвећена изучавању међународних односа. Реч је о Универзитетском Институту за високе међународне студије (*Institut universitaire de hautes etudes Internationales*). Наредне године у САД је основан је Комитет за међународне односе (Committee on International Relations) што је била прва високообразовна установа на којој су се проучавали међународни односи. Два славна имена овог Комитета били су професори Квинси Рајт и Ханс Ј. Моргентау.

ставова како би што боље послужили сврси текућих надгорњавања.

Уз описивање и тумачење историје за потребе данашњих спорења које се, иначе, назива *презентизам*, грубо делећи, другу групу историчара дисциплине који развој науке о међународним односима повезују са неким важним, прекретним догађајима у реланости међународне политике, називамо *контекстуалистима*. За неке од припадника ове друге скупине, на дисциплину директно и њен развој су пресудно утицали чак и велики заокрети у спољној политици САД. У оваквом начину размишљања је приметно свођење једне друштвене науке на пуки објект утицаја фактора спољне средине. Не занемарујући деловање егзогених чинилаца, за науку о међународним односима је по нашем мишљењу важније разматрати како је сама дисциплина одговарала на изазове који су долазили извана.

У највећем броју примера писања историје дисциплине, наводе се следеће фазе кроз које је наука о међународним односима наводно прошла, почев од двадесетих година XX столећа: идеализам (утопијски пацифизам и легализам), реализам, бихејвиоризам, постбихејвиоризам, неореализам, рационализам, постпозитивизам и конструктивизам. Нарочито је слика прве три фазе толико распрострањена и прихваћена, да је данас мало ко доводи у питање. Хедли Бул, тако, говори о три таласа успешне теоријске активности: идеалистичком или прогресивистичком који је преовлађивао у двадесетим и раним тридесетим годинама; реалистичке или конзервативне теорије су се развијале почев од касних тридесетих до раних педесетих када су доживеле свој врхунац заступљености у тумачењу међународне политике; у касним педесетим и током шездесетих година одвијала се жустра расправа између традиционалног приступа изучавању међународних односа и новина које су, пре свега, у методолошком погледу доносили бихејвиоризам и системска теорија¹⁴⁾

Приступајући на овакав начин историји дисциплине, идеалистички и уз претерана поједностављивања, превиђају се нека крупнија питања: почев од тога да ли су се чувене „Велике деба-

14) Hedley Bull, "The Theory of International Politics, 1919-1969", in: Brian Porter, Ed., *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969*, Oxford University Press, London, 1972, p. 33. наведено према: Brian C. Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations", in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simons, Eds., *Handbook of International Relations*, pp. 3-4.

те” уопште одиграле; потом, у улепшаним тумачењима поменутих расправа испушта се из вида читав низ суштинских спорова и њихових учесника... тако се данас и срећемо са појавом да поједини теоретичари међународних односа расправљају већ расправљано све тврдећи како оригинално мисле, а у ствари, „проналазе” то-чак...

Критичким и продубљеним истраживањем историје дисциплине, између осталог, одаје се признање и многим неоправдано заборављеним теоретичарима; најпосле, један такав напор је неизбежан уколико желимо да утврдимо и право порекло, институционални оквир, дисциплинарне и географске границе науке о међународним односима. За почетак, неопходно је разбити предрасуду о њеном *правoliniјском, узлазном* развоју; у том циљу нам користи, додуше посредно, и Кунова филозофија науке која убедљиво побија веровање у прогресистичка тумачења развоја природних наука, уводећи у анализу замисли *парадигме и дисконтинуитета*.¹⁵⁾

Класична објашњења историје науке о међународним односима, подлежући изазову наводно сталног, непрекинутог напретка у фазном развоју дисциплине, усредсредила су се на четири тзв. Велике дебате.

Прва таква Велика дебата коју многи називају и темељним митом ове дисциплине, одиграла се између међуратних идеалиста и послератних реалиста; временски захвата раздобље од раних двадесетих, све до краја педесетих година XX века. Превагу у том вишедеценијском сучељавању аргумената и ставова однели су заговорници реалистичког приступа усмеравајући младу науку у правцу истраживања „стварне” стварности, тј., усмерили је на бављење праксом међународне политике и одговарање на њене потребе. „Супериорност” овог приступа међународним односима потврђена је избијањем Другог светског рата и неуспехом међуратних напора и главне установе међународне безбедности, Друштва народа, да сачува мир, учинила је скоро излишним пажљивије истраживање мишљења и дилема теоретичара који су поједностављено означавани као група утопијских пацифиста и легалиста. Њима је замерано то што су се, наводно, бавили покушајима промене међународне политике путем изградње стабилног међународног правног поретка, међународних организација и учвршћивања

15) Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago University Press, Chicago, 1970, Second Edition

система колективне безбедности отеловљеног у Друштву народа, неосновано при томе занемарујући реалност односа између држава и народа. Победа реалиста тумачи се и данас, у оваквом појединостављеном приступу, као корак напред у развоју дисциплине када су, по таквим тумачењима, тешке последице и горке подуке ИИ светског рата допринеле да она напусти своју прву идеалистичку, „младалачку“ фазу, и усмери се на тврде односе моћи, проблеме безбедности и националног интереса, тј., језиком Макијавелија казано, наука о међународним односима је напредовала од бављења оним како би требало да буде, ка истраживању међународне ствари каква заиста јесте.¹⁶⁾

У тзв. другој Великој дебати сукобили су своје ставове заправо заговорници два методолошка приступа: традиционалног и „научног“.¹⁷⁾ Ову дебату је обележила оштра полемика између двојице познатих теоретичара – Хедли Була и Мортона Каплана.¹⁸⁾ Као и у случају политичких наука, у тежњи да се достигне статус „праве“ науке, уз узимање за узор управо природних наука, заговорници тзв. научног приступа су сматрали да је могуће и пожељно у изучавању међународне политике користити достигнућа логичког позитивизма, хипотетичко-дедуктивне методе и бихејвиоризма, с циљем да резултати до којих се долази истраживањем појава међународног живота буду егзактно мерљиви, имају највишу могућу општост важења и буду интерсубјективно проверљиви... У борби за признање статуса посебне науке, теоретичари међународних односа су наводили и познати Вајтхедов став из 1925. године у коме он тврди да „савремена наука почиње... померањем (њеног) тежишта са Аристотеловске методе класификације на Платонистичко-Питагорејски метод мерења, премда је класификација неопходна за уређење, логичко мишљење.“¹⁹⁾

Расправа о сврсисходности примене позитивистичких и емпиричких метода природних наука у истраживању међународних односа је, у најмању руку, допринела изоштравању научног иден-

16) Brian C. Schmidt, "On the History and Historiography of International Relations", in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simons, Eds., *Handbook of International Relations*, pp. 10-11.

17) Исто, p. 11.

18) Hedley Bull, "International Theory: The Case for a Classical Approach", *World Politics*, Vol. 18, No. 3, pp. 361-377; Morton Kaplan, "The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations", *World Politics*, Vol. 19, No. 1, pp. 1-20.

19) Alfred North Whitehead, *Science and the Modern World*, Macmillan, New York, 1925, pp. 41-44. navedeno prema: James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations – A Comprehensive Survey*, p. 19.

титета дисциплине. Тешко је спорити велики значај који су том погледу имали примена системске теорије у изучавању међународне политике (Каплан, 1957²⁰), теорија комуникација и кибернетике (Дојч, Deutsch, 1953, 1964.)²¹, рана теорија игара (Шелинг, Schelling, 1960.)²², као и допринос теорије одлучивања (Снајдер, Snyder; Брук, Bruck; Сапин, 1954, 1962.)²³,...

Неопходно је истаћи да су, разуме се, и заговорницима тзв. научног приступа биле сасвим јасне предности, али и ограничења једног оваквог методолошког поступка. Они се нису либили да у том смислу истакну парадигматске одлике класичног реализма као и потребу да се његова сазнајна и практична вредност очува. Годинама после тзв. Херојске деценије методолошких расправа у процесу конституисања науке о међународним односима, Џозеф Нај је језгровито исказао поменуте противречности рекавши како „међународна политика није наука која подразумева рад у лабораторијама. Могућност извођења контролисаних експеримената не постоји јер је немогуће да неке ствари одржавате у непромењеном стању – посматрајући при томе друге који се мењају. Аристотел је рекао како се може бити прецизан (тачан, прим. писца) у било којој науци онолико колико то њен предмет допушта. Не покушавајте да будете превише прецизни уколико ће та прецизност бити лажна. У међународној политици постоји толико много варијабли, тако се много промена дешава у исто време, да су догађаји превише детерминисани – тј., имају превише узрока.”²⁴

Историчари дисциплине су најмање сагласни у погледу тзв. треће Велике дебате која се одиграла почетком осамдесетих година прошлога столећа.²⁵ Ова расправа се најчешће описује као сучељавање представника три парадигме: реалистичке, плурали-

20) Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York, 1957.

21) Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, MIT Press, Vambridge, MA, 1953; Karl W. Deutsch, *The Nerves of Government*, The Free Press, New York, 1964.

22) Thomas C. Schelling, *The Strategy of Conflict*, Oxford Univesrity Press, New York, 1960.

23) Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin, *Decision –Making as am Approach to the Study of International Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1954; Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin, Eds., *Foreign Policy Decision-Making*, The Free Press, New York, 1962.

24) Џозеф С. Нај, Јр., Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију историју, оп. цит. стр. 82.

25) Brian C. Schmidt, “On the History and Historiography of International Relations”, in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simons, Eds., *Handbook of International Relations*, pp. 11-12.

стичке и структуралистичке. Ипак, истраживачи услова и узрока настанка и развојног пута науке о међународним односима сложили су се поводом једног важног става: после треће Велике дебате која је окончана без победника, постало је скоро белодано свим учесницима спорења да је упоредо постојање све три парадигме, као и неких других и друкчијих образаца тумачења теорије и праксе међународних односа и глобализоване светске политике легитимно и, што је најзначајније, неопходно за њихово целовито и продубљено разумевање. Распрострањено је уверење да је реализам нарочито током седамдесетих година прошлога века показао и неке темељне, „системске”, недостатке: подједнако у погледу предвиђања најкрупнијих догађаја, као и у објашњавању коренитих и брзих промена које су се одигравале тих година у међународној стварности. Ово се посебно односи на својеврсни структурални мањак реалистичке парадигме да уопште расположивим аналитичким средствима региструје, а камоли уверљиво протумачи кретања и промене у међународним економским односима као и последицама које су оне остављале на распоред моћи и облик међународног система и његово прерастање у светски систем. Захуктавање глобализације кроз разгранављење и убрзавање тзв. сложене међузависности, ширење замисли безбедности на нове нивое и димензије једноставно је „исклизнуло” из реалистичке концептуалне и категоријално-појмовне мреже. Новим обрасцима разумевања и тумачења међународне збиље у доприносима теорија комплексне међузависности (Nye, Keohane, 1979.), светског система (Wallerstein, 1974, 1980.), теорије зависности (Cardoso and Faletto, 1979, Еванс, 1979.), као и другим приступима, доведене су у питање основне поставке реалистичке теорије какву смо познавали деценијама пре тога. Почев од усредсређености реалиста на државу, наглашавања независности суверене државе у односу на растућу међузависност; критичари реалистичке теорије су се нарочито усмерили на поделу на тзв. високу и ниску политику (војна и безбедносна питања с једне, и економска, еколошка и проблеми људских права, с друге стране). Као још једна од последица треће Велике дебате, међународна политика је, уз међународну безбедност, пре свих учинком Роузкренса, Штајна и Каценштајна, постала у најмању руку једнако значајно подпоље науке о међународним односима.

Негде у ово време, крајем седамдесетих година XX stoleћа, појавила се и бравурозна теоријска конструкција Кенета Волца

под насловом „Теорија међународне политике”²⁶⁾. Теорија структуралног реализма или неореализма је унела „свежу крв” у већ тада анемичну реалистичку парадигму која је све мање била у стању да даје уверљиве одговоре на измењену међународну стварност. Волцова теорија је у великој мери помогла реалистичкој теорији међународних односа да задржи потребне везе са реалношћу, на коју се, иначе, позивала горљивије од других теорија.

Током осамдесетих година прошлога века, јавили су се и други послепозитивистички приступи (постмодернизам, феминизам, послемарксизам, студије мира, критичка теорија, постструктурализам,...), који су се развијали у оштром противставу у односу на до тада главне школе у теорији међународних односа: реализам, либерализам и марксизам. Постструктуралисти, припадници критичке теорије и заговорнице феминизма заправо су затворили трећу Велику дебату и отворили нове расправе које трају и данас. Наспрам овог шароликог скупа приступа, групишу се у тзв. нео-нео синтези, заговорници неореализма и неолиберализма.²⁷⁾

Писање историје дисциплине у интересу и за потребе данашњих расправа, уз неосновано поједностављивање наглашавањем често непостојећих „оштрих” дисконтинуитета и дубиозних дихотонија, знатно је отежало конституисање науке о међународним односима. Улепшане, понекад и само претпостављене расправе зарад доказивања „напретка” у „узлазном”, фазном, развоју дисциплине учиниле су штету управо младој науци о међународним односима. Поред већ помињаних недоумица поводом питања да ли су се (посебно прва Велика дебата) уопште одиграле, оваквим приступом су превиђене многе нијансе, дилеме и противречности код теоретичара који су олако и једнострано означавани као нпр., легалисти, идеалисти, утопијски пацифисти,... Када данас истражујемо укупан допринос појединих теоретичара који су сврставани у унапред припремљене групе, сусрећемо се у већини случајева, у ствари, са научницима који су најчешће само обазриво давали предност неким узроцима или чиниоцима, не испуштајући при томе из вида и уважавајући сву сложеност међународне збиље, правог силества од варијабли које опредељују процесе... И када су неки од њих,

26) Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York, 1979; Видети за српско изадање ове књиге: Кенет Н. Волц, *Теорија међународне политике*, Alexandria Press, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2008.

27) Brian C. Schmidt, “On the History and Historiography of International Relations”, in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simons, Eds., *Handbook of International Relations*, p. 12.

примера ради, видели у међународним организацијама и међународном јавном праву установе и средства за очување мира и стабилности и јачање сарадње између народа и држава, мало ко је од њих при томе заборављао на значај држава, њихову независност, територијалност и сувереност... скоро да нема разлике, даље, између предратних „идеалиста“ и послератних „реалиста“ у уважавању две кључне замисли око којих се као око стожера креће свака продубљена анализа међународне политике: концепата анархије и суверености... Тако је управо због нијансираног и у понечему противречног приступа готово заборављен Питман Бенџамин Поттер²⁸⁾ који је дао драгоцен допринос у истраживању међународних организација,..., једнако као што ни тако „тврди“ реалисти попут Кара, Моргентхауа, Кенана или Шварцебергера у својим замислима међународне политике и међународне безбедности не одбацују међународне организације и међународно право као важне субјекте и чиниоце у односима држава и народа.²⁹⁾

Победа заговорника тзв. научног приступа над „традиционалистима“ у другој Великој дебати, примера ради, обогатила је изучавање међународних односа готово искључиво у методолошком погледу. Даље, Истон (David Easton)³⁰⁾ у политичким наукама и Каплан³¹⁾ и Роузкренс³²⁾ у науци о међународним односима нису увођењем и применом системске теорије нимало порицали значај изучавања државе или правну, филозофску, историјско-социолошку страну и индуктивну методу у анализи и објашњавању појава међународног живота.

Кад је реч о језичким изразима и/или кованицама којима се настоји да се „захвати“ и изрази међународна стварност, њени субјекти, чиниоци и процеси, до највећег садржинског преклапања долази између појмова међународних односа и међународне политике.

28) Pitman B. Potter, „Political Science in the International Field“, *American Political Science Review*, Vol. 27, No. 3, pp. 381-391.

29) E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, Harper & Row, New York, 1939, 1964; Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948; George F. Kennan, *American Diplomacy 1900-1950*, University of Chicago Press, Chicago, 1951; Georg Schwarzenberger, *Power Politics: An Introduction to the Study of International Relations and Post-War Planning*, McGraw-Hill, New York, 1941.

30) David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, Alfred A. Knopf, New York, 1953

31) Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York, 1957.

32) Richard N. Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Little Brown, Boston, 1963.

Поједини аутори их употребљавају и као синонине. Међународна политика, по нашем мишљењу, само језички изоштрава суштину и форму, али не излази из оквира садржаја дисциплине међународних односа. Овде је важно истаћи и да се међународна политика бави изучавањем односа недржавних актера и деловањем чинилаца и одвијањем процеса који нису превасходно политички (нпр., еколошки изазови и претње, демографска кретања, глобализацијски таласи,...). Џозеф Нај, примера ради, у једном таквом духу одређује међународну политику као „политику у одсуству заједничког суверена, политику међу ентитетима без владара над њима”³³⁾ Поред указивања на односе суверених и независних држава у условима анархије, не и хаоса, што је иначе „неуралгично језгро” предмета међународне политике у њеном класичном одређењу, Нај и многи други остављају довољно простора и за истраживање других и нових субјеката, чиниоца, односа и процеса који су, иначе, већ деценијама уназад допринели да појам међународни/а постане претесан да обухвати све промене на позорници међународног живота.

Отуда, данас у насловима највећег броја уџбеника из ове области преовлађује кованица *светска политика* која најтачније одражава наведене промене. У „глобализованој светској политици”, поред држава своје улоге испуњавају и појединци, недржавни субјекти, поднационални, наднационални, мултинационални, транснационални, појављују се, такође, као актери и терористичке мреже³⁴⁾,... Глобална структура се рачва у најмање два преклапајућа „света у свету”: наиме, упоредо постоје систем суверених држава од близу двеста јединица на једној, и многосредишни свет сачињен од неколико десетина хиљада недржавних субјеката, на другој страни³⁵⁾ Овакву слику још усложњавају последице глобализације и информатичке револуције што повремено чини да придев глобални више одговара од придева светски.

33) Џозеф С. Нај, Јр., Како разумевати међународне сукобе – увод теорију и историју, оп. цит. стр. 18.

34) Steve Smith, John Baylis, Patricia Owens, „Introduction“, in: John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens, Eds., *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, Fourth Edition, p. 3.

35) James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics- A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990, p. 22.; James N. Rosenau, „Illusions of Power and Empire”, *History and Theory*, Theme 44, December 2005, pp. 73-87; Драган Р. Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр. 15-19.

ЛИТЕРАТУРА:

- Angell, Norman, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*, Heinemann, London, 1910.
- Арон, Рејмон, Мир и рат међу нацијама, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сренски Карловци, Нови Сад, 2001.
- Baylis, John, Smith, Steve, Owens, Patricia, Eds., *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, 2008, Fourth Edition
- Brown, Chris, Ainley, Kirsten, *Understanding International Relations*, Palgrave Macmillan, London, 2005, Third Edition
- Bull, Hedley, “International Theory: The Case for a Classical Approach”, *World Politics*, Vol. 18, No. 3, pp. 361-377;
- Bull, Hedley, “The Theory of International Politics, 1919-1969”, in: Brian Porter, Ed., *The Aberystwyth Papers: International Politics 1919-1969*, Oxford University Press, London, 1972, pp. 30-55.
- Burton, John, *International Relations: A General Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1967.
- Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, Harper & Row, New York, 1939, 1964.
- Chatham House, *About Us*, Internet, <http://www.chathamhouse.org.uk/about/>
- *Conversation with History – Conversation with John J. Mearsheimer*, Internet 01/28/04, <http://globetrotter.berkeley.edu/people2/Mearsheimer/mearsheimer-con7.html>
- Council on Foreign Relations, *History*, Internet, <http://www.cfr.org/about/history/>
- Димитријевић, Војин, Стојановић, Радослав, Међународни односи, Центар за публикације Правног факултета, Београд, 1988, Треће издање
- Димитријевић, Војин, Стојановић, Радослав, Међународни односи, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, Четврто издање
- Dougherty, James E., Pfaltzgraff, Robert L., Jr., *Contending Theories of International Relations – A Comprehensive Survey*, Longman, New York, 2001, Fifth Edition
- Easton, David, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, Alfred A. Knopf, New York, 1953.
- Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1999, p. 274.
- Full History of The Department of International Politics Internet 06/08/04 <http://www.aber.ac.uk/interpol/history-1.html>
- Гавранов, Велибор, Стојковић, Момир, Међународни односи и спољна политика Југославије, Савремена администрација, Београд, 1972.

- Goldstein, Joshua S., Pevenhouse, Jon C., *International Relations*, 2006-2007 Edition, Pearson Longman, New York, 2007.
- **Griffiths, Martin**, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, **Routledge, London, 2005**.
- Hermann, Margaret G., “One Field, Many Perspectives: Building The Foundation for Dialogue – 1998 ISA Presidential Address”, *International Studies Quarterly*, No 42, 1998, pp. 605 – 624.
- Hoffmann, Stanley, „An American Social Science: International Relations”, *Daedalus* CVI, Summer 1977, pp. 41 – 60
- Hoffmann, Stanley, Ed., *Contemporary Theory in International Relations*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1960.
- Kaplan, Morton, “The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations”, *World Politics*, Vol. 19, No. 1, pp. 1-20.
- Kaplan, Morton, *System and Process in International Politics*, John Wiley, New York, 1957.
- Kennan, George F., *American Diplomacy 1900-1950*, University of Chicago Press, Chicago, 1951
- Кисинџер, Хенри, Обновљени свијет – Метерних, Кастверау и проблеми мира 1812 – 1822, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб, 1976.
- Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago University Press, Chicago, 1970, Second Edition
- Милетић, Андреја, „Пат“, у: Милан Матић, Милан Подунавац, (Прир.), Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 953-964.
- Morgenthau, Hans J., *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
- Platting, Raymond E., “International Relations as a Field of Inquiry”, in: James N. Rosenau, Ed., *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, pp. 6-19.
- Potter, Pitman B., „Political Science in the International Field“, *American Political Science Review*, Vol. 27, No. 3, pp. 381-391.
- Rosecrance, Richard N., *Action and Reaction in World Politics: International Systems in Perspective*, Little Brown, Boston, 1963.
- Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics - A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Rosenau, James N., “Illusions of Power and Empire”, *History and Theory*, Theme 44, December 2005, pp. 73-87.
- Schelling, Thomas C., *The Strategy of Conflict*, Oxford University Press, New York, 1960.
- Schmidt, Brian C., “On the History and Historiography of International Relations”, in: Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simons, Eds., *Handbook of International Relations*, pp. 3- 22.

- Schuman, Frederick L., *International Politics*, McGraw-Hill, New York, 1953.
- Schwarzenberger, Georg, *Power Politics: An Introduction to the Study of International Relations and Post-War Planning*, McGraw-Hill, New York, 1941.
- Симић, Драган Р., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Симић, Драган Р., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
- Snyder, Richard C., Bruck, H. W., Sapin, Burton, Eds., *Foreign Policy Decision-Making*, The Free Press, New York, 1962.
- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, McGraw Hill, New York, 1979.
- Wright, Quincy, *The Study of International Relations*, New York, Appleton Century Croffits, 1955.
- Zimmern, Alfred, “Introductory Report to the Discussions in 1935”, in: Alfred Zimmern, Ed., *University Teaching of International Relations*, Report of the Eleventh Session of the International Studies Conference, International Institute of Intellectual Cooperation, League of Nations, Paris, 1939, pp. 7- 9. Navedeno prema: James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations – A Comprehensive Survey*, p. 19.

Dragan R. Simic

Faculty of Political Sciences, Belgrade

ONE MORE WORD ON „FOUR GREAT DEBATES“

– Excerptions from history of science on international relations –

Summary

Although majority of researchers think that there is a high level of consensus among scientists regarding history of this scientific discipline and its developmental phases, paradoxically enough, there is one problem with that fact itself. It is increasingly becoming evident that on one side there is a gap between a myth created by repeating one and the same thesis for decades, and real history on the other side, with its open issues and contradictions. Despite the belief that some thesis regarding creation and development of „the field of international relations“ have become generally accepted, a number of the scientists re-writing history of this scientific discipline has been constantly increasing, equally in terms of the broad background of international relations and the stances of certain states. In

this case not only the search for the truth is the propellant for the researching efforts, but very often it is easy to recognize within these attempts also motivation to confirm or disaffirm the stances in current ongoing debates, through various elucidations of the processes or the stances of some well-known theoreticians and active participants in international politics. It is also important to underline that frequent and uncritical connecting of the stances of various coryphaeus of political theory and philosophy has often inflicted harm to positive contributions of theoreticians of international relations. Certainly it is difficult to deny any connection or foundations of modern theory of international relations whatsoever in the stances of one Tukidides, Plato, Aristotle or medieval and early modern political theoreticians such as Thomas Hobbes, Macchiavelli, Bodin... However, unquestionable value of their contemplative sphere would not be significantly acknowledged without taking into account the background of the activities of numerous historians, philosophers or theologians. Not to mention some light research of ancient history, even some distortion of certain stances for purpose of winning the points in current ongoing debates.

Key Words: international relations, order, history, theory, science, debate, mythologization, contextualism, presentism, system, realism, idealism, constructivism, behaviorism